चतुर्थंविराजमाह असच्चेति यत्सदसत्परंसदसद्भ्यांकार्यकारणाभ्यांसूत्रेशाभ्यांपरंअन्यत्सनातनाख्यंतदेववस्तुविश्वंविराट्रूपमित्यर्थः ब्रह्मैवेदंसर्वमित्यादिश्रुतेः किंभूतंविश्वंसत्दृश्यमानत्वात् असच्च नेह नानास्तिकिंचनेतितत्त्वज्ञानबाध्यत्वश्रुतेः नन्वाद्यंतयोरसत्मध्येचसत्घटादिकंदृष्टंनेत्याह असच्चेति रज्जूरगवत्प्रतिभासमानमपिकालत्रयेपिनास्तीत्यर्थः फलोपमंपंचमंविष्णुमाह परेति परेसूत्रात्मानःअव रेविराडादिघटांताः बहुत्वमनंतशक्तित्वसूचनार्थं तेषांस्रष्टारं नन्वंडांतरुत्पन्नस्यकथंपरादिस्रष्टृत्वमतआह पुराणमिति पुरापिनवं अनादिरेवसन्ब्रह्मांडांतश्चतुर्भुजेनरूपेणाविर्भूतोनंतशक्तिःपरिणतबीजग र्भंफलमंकुरादीनामिवपरावराणांस्रष्टाभवतीत्यर्थः अतएवपरमव्ययं अत्यंतंव्ययशून्यं संसारस्यानंत्यात्तत्कारणीभूतस्यतस्यव्ययोनयुज्यतइत्यर्थः ननुसोयमात्माचतुष्पादित्यादिनानिरुपाधितुर्यप्रतिपत्त येपरमात्मनस्त्रीण्येवसोपाधिकानिरूपाणिविश्वतैजसप्राज्ञसंज्ञानिमांडूक्यादिषुश्रूयंतेनतुचतुर्थमितिचेत् सत्यं तथापियएषोंतरादित्येहिरण्मयःपुरुषोदृश्यतेहिरण्यश्मश्रुर्हिरण्यकेशः अरश्वण्यश्वार्णवौतृती यस्यामितोदिवीत्यादिप्रभुमितंहिरण्मयंवेश्मेतिच्छांदोग्येपुरुषाकृतेर्ब्रह्मणस्तल्लोकादेश्चश्रवणात् कौषीतकिब्राह्मणेचपर्यंकस्थस्यब्रह्मणस्तेनसहसंवादादेश्चश्रवणात्तदप्यस्तीतिगम्यते आरण्यकेपिगंधमाद नप्रवेशेधौम्यवाक्येमहामेरुर्महाभागेत्यादिनामेरुपृष्ठेब्रह्मलोकादन्यंविष्णुलोकंप्राच्यांनारायणस्थानंमेरावतिविराजतेइत्यादिनास्थानमेतन्महाभागध्रुवमक्षयमव्ययमित्यंतेनग्रंथेनोक्तविशेषणमामनंति तत्रै वचतत्प्राप्तानामनावृत्तिःस्मृता तत्रगत्वापुनर्नेमंलोकमायांतिभारतेति स्थानांतरेभ्यश्चावृत्तिर्गीतासूक्ता आब्रह्मभुवनाल्लोकाःपुनरावर्तिनोर्जुनेति इमावेवब्रह्मविष्णुलोकावभिप्रेत्यचिंतितंचतुर्थेकार्यवादरिरि

असच्चसदसच्चैवयद्विश्वंसदसत्परं॥ परावराणांस्रष्टारंपुराणंपरमव्ययं॥२३॥

त्यत्र छांदोग्येहिअर्चिरादिमार्गंप्रकृत्यश्रूयतेसएतान्ब्रह्मगमयतीत्यत्रमानवःपुरुषः उपासकान्कार्यंब्रह्मप्रापयत्युतविष्ण्वाख्यंपरमिति प्राणोब्रह्मकंब्रह्मखंब्रह्मेतिप्रकृत्ययद्वाचकंतदेवखंयदेवखंतदेवकमितिकरव योरभेदमुक्त्वाप्राणंचहास्मैतदाकाशंचोचुरितिप्राणाकाशाख्ययोःकार्यकारणब्रह्मणोरुपास्यत्वेनोपसंहारात्संशयः तत्रपरस्मिन्ब्रह्मणिनतस्यप्राणाउत्क्रामंत्यत्रैवसमवनीयंतइतिश्रुतिप्रसिद्धंपारमार्थिकंगत्यभा वमभिप्रेत्यकार्यंब्रह्मैवगतिप्राप्यमितिपूर्वःपक्षः दृश्यतेपरमितिसिद्धांतः अस्मिन्पक्षेश्रुतिसूत्रयोःस्वारस्यंकतकेवगंतव्यं ईक्षतिकर्माधिकरणेभाष्येपिहिएवंविधौपूर्वोत्तरपक्षौसर्वत्रदृश्येते यत्तूक्तंपरमेश्वरेहि रण्यश्मश्रुत्वादिरूपश्रवणंनोपपद्यतेइति तत्रब्रूमः स्यात्परमेश्वरस्यापीच्छावशान्मायामयंरूपंसाधकानुग्रहार्थमित्यादिनातद्वदिहापिज्ञेयं तत्रपूर्वपक्षेफलंइमंमानवमावर्तंनावर्तंतइत्यंतेइममितिविशेषणान्मा नवांतरेआवृत्तिरिति सिद्धांतेतुनचपुनरावर्तंतइतिश्रुत्यंतरात्यतोवाइमानिभूतानिजायंतइतिवदिदंशब्दउपप्रदर्शनार्थइत्यनावृत्तिरिति कथंतर्हिभाष्येसूत्रक्रममुल्लंघ्यपरंगतिप्राप्यमितिप्रापय्यकार्यमेवगतिप्रा प्यमितिसिद्धांतितं शृणु नोव्योमापरोयदितिपरव्योमाख्यस्याव्याकृताकाशस्यसर्वजगत्कारणस्यापिसृष्टेःप्राङ्निषेधश्रवणात्तस्मादव्यक्तमुत्पन्नमितितदुत्पत्तिश्रुतेर्हिरण्यश्मश्रुत्वादिमतोपिकारणब्रह्मणःशु द्धापेक्षयाकार्यत्वंविवक्षित्वातद्विषयत्वंगतिश्रुतीनांवर्णितं परशब्देनचशुद्धंविवक्षित्वातत्रगत्ययोगश्चदर्शितइति नचहिरण्यश्मश्रुत्वादिश्रवणंकार्यब्रह्मविषयमेवेतिवाच्यं अंतस्तद्धर्मोपदेशात्दहरउत्तरेभ्यइ त्यादिन्यायैस्तस्य जगत्कारणत्वसिद्धेः इयमेवर्गग्निःसामवागेवर्क्प्राणः सामेत्यादिनाऋक्सामात्मकत्वेननिरूपितस्यकृत्स्नस्याधिदैविकाध्यात्मिकप्रपंचस्यतस्यर्क्सामचगेष्णावितितदंगुलिपर्वमात्रत्वोक्तेश्च